

ضمير المخاطب المفرد المذكر في اللغات السامية
دراسة لغوية مقارنة بين العربية والعبرية
دينوي גוף שני יחיד זכר בשפות השמיות
(מחקר לשוני השוואתי בין עברית לערבית)

أ.م.د. عبد الرزاق حسين صالح
كلية الآداب/ جامعة الانبار
Dr.abdalrzaq@gmail.com

الخلاصة:

اختلف اللغويون حول هذه الصيغة (أنت) وكذلك المحدثون، من حيث عناصرها المكونة لها، وأن كان الرأي لا يختلف في ان الصيغة (أنت) تتكون من عنصرين اثنين هما (أن) و (التاء- ت). حيث تظهر التاء في كل اللغات السامية وهي اصلية في السامية الام. فقد اعتمد البحث على الدراسة الوصفية، حيث قمنا بوصف "الضمير المخاطب المفرد المذكر في اللغات السامية" (اللغة العبرية والعربية)، حيث بينا أوجه التشابه والاختلاف. وفصلنا القول في ناحية اتصاله في حالة الرفع والنصب والجر.

الكلمات المفتاحية: الضمائر؛ الضمير "ت"؛ انت؛ تصريف الضمائر.

The singular Pronoun in semitic languages
A Comparative Linguistic study between Hebrew and Arabic

Assist.Prof. Dr. Abdulrazzaq Hussein Saleh
College of Arts / University of Al-Anbar
Dr.abdalrzaq@gmail.com

Abstract:

Linguists and narrators differed concerning the pronoun 'you' in terms of its component elements. However, there is a consensus that the pronoun 'you' consists of two elements, namely, the particle 'ina' and the character 'ta'. The character 'ta' appears in all semiotic languages. In this light, the study adopts a descriptive approach to describe the male singular addressee pronoun in semiotic languages (Hebrew and Arabic). Aspects of similarities and differences have been highlighted, and a detailed account is given on its association in the nominative, accusative and object cases.

Keywords: Pronouns; Pronoun 'ت'; You 'انت'; Conjunctive pronoun.

סיכום

בלשנים נחלקו לגבי נוסחה זו (אתה)، כמו גם המודרניסטים، מבחינת המרכיבים המרכיבים אותה، אם כי הדעה אינה נבדלת בכך שהנוסחה (אתה) מורכבת משני מרכיבים، שהם (זה) ו- (ת-ת). היכן שה-t מופיע בכל השפות השמיות והוא מקורי באם השמית.

המחקר הסתמך על המחקר התיאורי, שבו תיארנו את "כינוי זכר ביחיד בשפות שמיות" (עברית וערבית), שבו הראינו קווי דמיון והבדלים. והפרדנו את האמרה מבחינת חיבורו בפרשת נומינטיבית, אצילה ומתיחה.

המחקר

השורש של בן השיח בלשון זכר הוא (אתה)⁽¹⁾. ונוסחה זו שנראה בכל הלשונות השמיות, הבלשנים הקדמונים והבינוניים נחלקו עליה מבחינת המרכיבים המרכיבים אותה, אם כי הדעה אינה נבדלת בכך שהנוסחה (אתה) מורכבת משני יסודות, שהם (t) + (an).

כשהוא רואה שצליל הת"א עם תנועתו הוא אות דיבור, אז עבורם אתה מורכב מעצם שהוא (אן) ומאות שהיא (טא)⁽²⁾.

זה נאמר על ידי ברוקלמן וברגשטראסר, כמו גם יהושע בלאו, אבל הם נבדלו במקור הצליל (t) שאחרי ההברה (an). ברוקלמן אומר: "נוסחה זו מורכבת משתי הברות: ההברה (an), שהיא ההברה בגוף ראשון, וההברה (טא) העוקבת אחרי ההברה (הזה) ומצמידה לזמן הווה"⁽³⁾, ו הוא גם אמר מלבד⁽⁴⁾.

עם זאת, אמר ברגשטראסר, "הכינויים הנפרדים של המוען מורכבים מהקרוב ששימשו בעבר, ומההברה (שהיא), וייתכן שמדובר באחד מהמכשירים האינדיקטיביים"⁽⁵⁾.

לפיכך, מקור הכינוי (אתה) עבור האנשים האלה הוא (זה) + (T) אות הנאום. אנו מוצאים שהקופים ואחרים עמם שהכינוי בשלמותו הוא שם העצם (אתה)⁽⁶⁾. אין הבדל בהשקפתם בין היותה אות או שם עצם, או שהיא באה מכינוי היסוד של זמן עבר או הווה. Sibawayh כתב כך בעבר, כפי שאמר, "המוצג המרומז, אם הוא אחד, אז אתה מסמן אותו"⁽⁷⁾.

אולם אנו רואים שאבן קייאן אמר שהכינוי הוא (טאא) בלבד, והיא (ט) עשתה, וחזר על כך ש⁽⁸⁾. המקור עבורו הוא ה-t, והוא הסכים, וכמה מהם הסכימו עם דעה זו, אבל הוא כינה את זה t כינוי המהותי של הכינוי⁽⁹⁾.

ואם יש דעה על ת' זו: "המדקדקים החזותיים מבדילים בין הת"א ב (אתה) ובין הט' ב (פע"ת) ואינם רואים בזה דבר אחד, לפי דעת לבן יעיש שאומר: "הטא ב(אתה) ואם הייתה לו המילה ta' בקאם שלך זה לא הוא נטבל במה שקדם לו (כלומר), אבל שם העצם הוא מה שקדם לו, כלומר שהכינוי הוא (that) לפני ה-t, והיא כל (ה) אות שמשמעותה (המציינת את הדיבור) שחפפה להגיית השם (כלומר לשבור את הכינוי בקום)"⁽¹⁰⁾.

אף על פי כן, אנו רואים כמה דקדוקים ערבים מתקדמים הסבורים ש(אתה) מורכב מאלף (לעלות), n (לעלות) וטא (לעלות) (11), וכמה מהם הגיבו על אלה באומרו: "אבו חייאן השיב"⁽¹²⁾.

לכן, הכינוי המקורי שיש לנו הוא:

- ١- (ש) אותו יסוד משותף ביצירת הכינויים הנפרדים של הדובר והשיח⁽¹³⁾.
 ٢- (טא) בקול הארוך המקורי, שקוצר מאוחר יותר, הוא הסמל המבחין של הנאום⁽¹⁴⁾, באשר לקיצור התנועה טא' בערבית, אומר ברוקלמן: "תנועות הגאות הבסיסיות בסוף המילה תמיד מציגה תנועות קצרות"⁽¹⁵⁾.

יש הרבה דיאלקטים בהגיית הגוף השני, בדיאלקטים הערביים מבטאים את תנועת החמזה הראשונה מקולקלת עם קורטוב של המום שלה, כמו גם תנועת ת"א למשל, וכך אבד ההבדל בין זכר לנקבה בניבים כאלה⁽¹⁶⁾.
 זוהי צורת הכינוי ומרכיביו בערבית ובעברית:
 הערבית (אתה) מוגבל למי שאתה⁽¹⁷⁾.
 עברית אַתָּ (18) עם הנזירה ב-t.

במבט מקרוב על הצורות הקודמות הללו של הכינוי המילולי בשפות שמיות שונות, אנו מוצאים שהיסוד הראשון, שהוא (זה), לא היה שונה באחת מהן, גם אם הצליל n הושאר מאחור מסיבה פונטית על כך מפצה. ניקח תחילה את השפה העברית, ונגלה שהכינוי בה מורכב מ:

(החמזה) + (פתחה קצרה) + (תע"א חלשה) מתבטאת בכתב עם סימן שבו הדכש (עוצמת פיצוי) לצליל נון + ה (פתחה ארוכה ומוארכת) ומסתיימת ב מה שנקרא בהא אל-סאקט⁽¹⁹⁾, או שזו אות מאד⁽²⁰⁾.
 החמזה של הנוסחה עשויה לבוא בצורה זו אַתָּה⁽²¹⁾, כפי שהיא מופיעה בהקדש הארוך כמו זה אתה (אתה)⁽²²⁾. כתיבת הכינוי כך אתא (אתה) הוזכרה רק בקאמי שאחרי ה', ללא נוכחות ה'הא' של השיכון או אות ההרחבה בחמישה מקומות בברית הישנה⁽²³⁾.

1- אַתָּה אַתָּה אתה⁽²⁴⁾.

2- וְאַתָּה וְאַתָּה וְאַתָּה⁽²⁵⁾.

ברוקלמן קובע שהסוף הארוך של הכינוי בלשון זכר נשאר לתקופה ארוכה יותר מאורך התנועה בלשון נקבה⁽²⁶⁾.

הכינוי היחסי הנוכחי

זמן עבר מוקצה לנמען, ולכן הוא מצמיד t פתוח, שהוא אותנטי בשפת האם, שכן t זה מופיע בכל השפות השמיות פרט לחבשית. האנלוגיה בו עברה מהדובר עם היסוד שלו, וזה מספיק, גם לכינויי השיח.

באשר לשפות השמיות האחרות כמו ערבית, עברית, סורית, אכדית ואוגרית, האנלוגיה בה יצאה מהמוען עם היסוד שלו, שהוא ה-T, אל הדובר, אז ה-T הלך בדובר וב- שיח בו⁽²⁷⁾, עם זאת, הת"א והכ"ף בנמען הם שני מקורות קדומים בנשגב, המעידים על הימצאותם של הת"א במקרה הנומינטיבי, והכ"ף במקרי ההאשמה

והמילות יחס⁽²⁸⁾. הוכח מהשוואת שפות העצם, שהמקור בכינוי גוף ראשון הוא כ"ף והמקור בכינוי הדיבור הוא ת"א, כי הדובר הוא מגדר השונה ממין השיח, והוא טבעי שלכל מגדר יהיה כינוי שסותר את הכינוי של המין השני. כלומר, המקור הוא לומר, למשל, (הכה אותך - תכה - תכה אותך), אבל האנלוגיה הובילה ליישוב הבדל זה, הכ"ף לבדו השחית בחבשי, כך נאמר בו, "הכו"ם. למשל: (قَتَأَكُوْ - قَتَأَكْ - قَتَأَكِي) בערבית ובעברית, האנלוגיה הלכה לכיוון אחר, ה-t היה פגום, כמו שנאמר בערבית (قَتَأَتْ - قَتَأْتِ - قَتَأْتِ)⁽²⁹⁾.

הבדל זה נאמר על ידי ברגשטראסר: "ההבדל בחיי הלשון ישן יותר מהסכמה ברוב המקרים, כלומר הדובר עם הכ"ף והמוען עם ה' מבוגר מההסכמה שלהם, כלומר שניהם נמצאים ב-t"⁽³⁰⁾.

באשר לצורות הכינוי היחסי הקשורות לאדם הנשוא בעבר בשפות השמיות השונות, הן כדלקמן:

ערבית ת

החבשי ק

עברית ת

אכדית (T).⁽³¹⁾

נציין את הדברים הבאים. מרכיב הנאום היה כדלקמן:
(ט) בכל השפות השמיות מלבד חבשית (אל-קף) בחבשית בלבד, שם עברה האנלוגיה בה מהדובר אל המוען.

התנועה שאחרי האות t/kaf היא כדלקמן:

(הפתא הקצרה) בערבית, חבשית ואכדית.

(הצמצם הארוך) בעברית.

להלן פירוט האמרה בערבית ובעברית, כל שפה בנפרד:

הערבית:

הכינוי הרציף המועלה אל המוען בערבית מגיע בצורה של (הטא ואחריו המשבצת הקצרה)⁽³²⁾ מהמקור בכינוי והוא (ה-t ואחריו המשבצת הארוכה) כפי שהוא ב- שפה שמית אם, והכינוי המצומד הוא חלק מהכינוי הרציף המועלה לנמען אתה⁽³³⁾.
התנועה קוצרה בערבית, אז אומרים שעשית⁽³⁴⁾.

שום דבר לא הגיע אלינו מצורות העבר של הנמען והדובר בערבית דרומית, ולכן אין לנכות ממנו דבר.

כמו כן, ניבים תימניים בני זמננו מבטאים לפעמים את הקפה הזה, לא רק ביחיד, אלא גם ברבים באנלוגיה, אז אנחנו אומרים, למשל, (אמרת) (אמרת) (אמרת).

סוהים עבד בני אלנחס נהג להיכנע, אבל הוא היה חבשי, מסופר ממנו שאם היה שר שירה טובה, היה אומר: כל הכבוד, והקב"ה רוצה: כל הכבוד⁽³⁵⁾.

בעברית

המקור בעבר שיוחס לכינוי הנושא בזכר, הוא להתחבר עם תאה פתוחה ארוכה⁽³⁶⁾, ומקור זה נשאר כמו בעברית, ולכן הכינוי בא בצורה של תֵּ, שהוא חלק מהכינוי הנפרד את א"ה (אתה)⁽³⁷⁾ אנחנו אומרים: קְטִלְתָּ (הרגת) הכינוי עשוי לבוא עם הצמצם הארוך שמסתיים בזוהר השתיקה, והוא עשוי להימצא בכתב⁽³⁸⁾ בחלק מהטקסטים של הברית הישנה, כגון:

נְתַתָּה⁽³⁹⁾ (נתון)
גְרַתָּה⁽⁴⁰⁾ (גרת/ התגוררת)
יִדְעַתָּה⁽⁴¹⁾ (ידעת)
בְּגַדְתָּה⁽⁴²⁾ (בגד/ נבגד)
סִפְרַתָּה⁽⁴³⁾ (ספרת/ ספרת)

לעתים קרובות אנו רואים שהעברית מסיימת את ההברה הפתוחה בצמצם הארוך, הבהא אל-סאקט, כגון: אתה (אתה).

כינוי גוף ראשון (מדבר) מתקשר שהוקצה

ראינו בעבר שהכינוי המצומד בשיח (הטא') נגזר מהכינוי 'אתה', ולכן הטא בא כסימן לשיח במקרה הנומינטיבי בכל השפות השמיות. כאן אנו רואים שהכינוי המחובר המאמיר וההאצה שונה מהאפריורי של העיצור הנומינטיבי, מכיוון שהק"ף החליף את ה-t, ולכן ה-t בא ככינוי מאשים המחובר לפעלים בלשון האמירה, וככינוי יחס בנוסף. לשמות עצם ומילות יחס באותיות עם אותיות וכלים.

היחס הפונמי בין קאפ ל-t נובע מהשתתפותם בשם התואר, שכן הם שני צלילי לחישה עזים. הכף הוא כמו ה-t במצוקה ולחש⁽⁴⁴⁾.

בלשנים עסקו בכינוי פעמים רבות על ידי כניעה לאותיות t וכף, ואיתם מניחים הסחת דעת כך לכינויים והם נלחשים⁽⁴⁵⁾.

כפי שבא על לשון אל-רידה: הכ"ף לנמען הוא כמו ה-ת' בצירוף ק"מ-כ-קום⁽⁴⁶⁾, בעוד שאחר טען שהכ"ף בכינוי המאשימה הוחלף ב-ת'. מציין שהדובר בכינוי הרציף שונה על ידי המצרים הקדמונים, אז הם אומרים להרוג אותך במקום להרוג⁽⁴⁷⁾.

מצד שני, הוא אומר שהכינוי הנקוב הרציף בערבית ואחיותיה משתנה מכף, ומסיק שה-t הזה הוא עדיין כפ"א בשפה האשורית. האשורים נהגו לומר הייתי חי במקומך⁽⁴⁸⁾. ורואים שהמקור בכינוי היחסי מאשימה ומאשימה למוען הוא הכ"ף, כשם שהמקור בנקוב ביחס למוען הוא ה-ת, וכל אחד מהם נקבע בעצמו למלא תפקיד מסוים, ו"כמובן שהפונקציות השונות מובילות לנוסחאות שונות.

הכינוי מתחבר לזמן עבר כגון קְטַלְתָּ (54) שהרג אותך, וזמן הווה כגון יְקַטְלְךָ הורג אותך (55). אנו עשויים למצוא צורות נדירות כגון יִכֶּה, כלומר התנועה ארוכה ומסתיימת בפאר הדממה, כגון יִאֲבָרְכֶּה (56) (אברך אותך).

כינוי גוף ראשון (מדבר) מתקשר גרר

צורת הכינוי המתמשך (ka), שהייתה בעמדה האצילה על האצילה, באה להיות גם במילת היחס, או בנוסף לשם העצם ספרך (57). או הקשר עם מילת היחס bek, בְּךָ, bek וכן הלאה. אנו שמים לב שדימוי הכינוי עם היסוד המקורי שלו שהוא כ"ף ותנועת הפת"א שאחריו לא השתנו לא בצלילים ולא בתנועה, וזה התפתח בכל השפות השמיות, וכאן נראה שכל השפות השמיות היו בשימוש היסוד קאפ לכינוי הרציף והאצילה, כפי שהשתמשתי באלמנט t כדי להיות כינוי רציף נומינטיבי.

בערבית:

הכינוי המחובר הגיע עם צורת האשמה (ק), שהייתה גם היא במצב האשמה, כלומר עם הכ"ף ואחריו הפתח (58), וצורת הכינוי המחובר אינה שונה כשהוא מחובר לשם העצם ביחיד, בין אם הוא כפול או ברבים, זכר או נקבה, כגון: מלכנו - מלכנו - מלכנו - רכושך, ובפעלי הביטוי. ה' אלקיך: "שוחים בשבחך ובכספי לך" (בכרה כו). "הם אמרו שאנו סוגדים לאלוהיך ולאל אבותיך, איסמעיל ואיסמעיל ואחד מהם ואחד ויש לנו מוסלמים" (פרה 133).

כמו כן, הדימוי של הכינוי אינו שונה כאשר הוא מחובר למילת היחס אתה - אליך - ממך. או לתפוס טריז או כלי אחרים - מאחוריך. נציין כי התנועה שלפני הכינוי בערבית משתנה בהתאם למיקומה של המילה הבדואית, בניגוד לשפות שמיות אחרות שמהן אבד התחביר, גם אם הכינוי מחייב תנועה שקודמת לה כשהיא מחוברת לשם העצם. או שם העצם הרבים.

בעברית:

אנו מוצאים את הכינוי המחובר כאשכול כמו המנסוב הקודם הגיע עם יסוד כ"ף ותנועת הפתח שאחריו כך (59) ותמונת הכינוי שונה כאשר היא מחוברת לשם העצם כשהוא מחובר. לשם העצם הרבים. כאשר הוא מוצמד לשם עצם זכר או נקבה יחיד, אנו מוצאים איתו את הסיומת בצורת הֶּ כאשר שם העצם מסתיים בקול שלפני הסיומת, כגון אָבִיךָ אבִיךָ, ובצורתֶּךָ כאשר שם העצם מסתיים בעיצור המטפס על הסיומת כגון סוּסֶךָ (60) סוס. בהקדש אנו מוצאים את הסיומת עלֶּךָ (61), כגון בְּקַרְבְּךָ (דברים יט/כ) קרוב אליך.

אנו עשויים למצוא צורה נדירה של סיומת עצם בודדות כמו זֶכֶּה במקום הֶּ, כלומר עם הפתח המוארך, והיא מופיעה ה"א או האות ארוכה (62), ובכך מוכיחה לנו שהתנועה שאחרי הקף היא תנועה ארוכה. כמו:

כַּפְּכָה (צבור 139/5) ידך.
 על-יְדֶכָה (שמות יג/טז) על ידך.
 בְּאַכָה (שמואל א' כ"ט/ו) חוץ מזה.
 יש שמות עצם שלוקחים את סיומת הרבים, כמו אח אחי, עם סיומת הרבים
 אַחִיךָ (בראשית ל"ז/יג) אתה הופך לאח שלך. ואילו, אָב מחזיר לו את היסוד השלישי
 לפני הסיומת ולוקח את סיומת היחיד באמירת אָבִיךָ (בראשית יב/א) אבִיךָ⁽⁶³⁾.
 כמו כן, קָם (חמה) הופך לְקָמִיךָ (בראשית 33/13)⁽⁶⁴⁾.
 שמות עצם המסתיימים בתנועת הקאסרה הארוכה (י) מופיעים לפני הסיומת,
 כגון פְּלִי (משמעות Wasat-a) הופך ל-פְּלִיךָ. לגבי פָּה (פה) הוא הופך לפה שלך⁽⁶⁵⁾.
 די (די) אז די לך דִּיךָ.
 עם שם העצם נקבה, סיומת עצם העצם ממוקמת בסוף הצורה לאחר ההמרה
 שלה לְתִי, כגון סוֹסָה--סוֹסָת+ךָ=סוֹסָתְךָ (הסוס שלך)⁽⁶⁶⁾. ישנם שמות עצם נשיים
 ביחיד הנוטלים את סיומת הרבים, כגון:
 שְׁנָאָה (שנאה) שְׁנָאָתְךָ (יחזקאל 35/11) שונא אותך.
 תְּהִלָּה (שבח) תְּהִלָּתְךָ (תהלים ט"ו). השבח שלך.
 יְשׁוּעָה (ישועה) יְשׁוּעָתְךָ (ישועתך)⁽⁶⁷⁾.

והנה ה-Z שלפני הבא בצירוף אבד. באשר לשם העצם, לשון רבים עשוי להיות
 זכר או נקבה, בשני המקרים מוצמד אליו הכינוי באופן הבא:
 יָךְ כמו סוֹסִיךָ (ישעיהו 58/13) (הסוסים שלך) הוא זכר.
 סוֹסוֹתִיךָ (הסוסים שלך) היא נשית.
 כמה לשון רבים בזכר או בנקבה עשויים להופיע ללא ה-ya, המפריד בין תנועה
 לכינוי ברבים בזכר, כגון: דְּרָכְךָ (תהלים 119/41) (דרכיך).

מסקנות

המחקר ההשוואתי שלנו הסתמך על המחקר התיאורי בהצגת כינויים מבחינת
 מקור הכינוי, האלמנטים והתנועות של הכינוי.
 מרכיב השיח בשפות השמיות השונות הגיע עם ת' בכינוי הנקוב הנפרד, בעוד
 ללשונות השמיות היה צליל של קאפ - כמו בשפה החבשית - ככינוי מחובר, אצילה
 ואצירה. והיחס הפונטטי בין הכ"ף לת' נובע מהשתתפותם בשם התואר, שכן הם שני
 צלילי לחישה עזים, כך הכ"ף הוא כמו ה-ת בעוצמה ובלחישה.
 המחקר הראה את התפתחותן של כל הצורות של הכינוי הנפרד של הדובר
 בשפות שמיות מהמקור בצורה, שהיא I. מצאנו שהסיומת של הנמען היחיד, שהיא t,
 באה כסיומת של הדובר, וזו אנלוגיה לכינויי המוען בשפות שמיות כמו ערבית
 ועברית. היכן שהוכח בהשוואת השפות השמיות שהכינוי המקורי של השיח הוא t.

شولיים:

- ¹ C. Brockelmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der Semischen Sprache, Bd, I, Berlin, 1908, P 300.
- ברוקלמן (קארל), תורת המשפט של שפות שמיות, תרגם רמזאן עבד אל-טואב, אוניברסיטת ריאד, ריאד, 1977, עמ' 86; תורת ההגה והצורות, יהושוע בלאו מהדורה שלישית, הנצאת רקיבוץ המאוחד, שלישית-תשל"ט, עמ' 91.
- ² אל-אנדלוסי (אבי חייאן), "השתקפות המכות מליסאן אל-ערב", תחקיר: ד"ר. מוסטפא אחמד אל-נאמאסי, 1987, כרך 1, עמ' 473; אל-סויותי (ג'לאל אלדין), חמה אל-הוואי, חקירה: ד"ר. עבדאל-עאל סאלם מקרם, בית המחקר של כוויית, כוויית, (ד.ט.), כרך 1, עמ' 207; אל-בגדאדי (אבו בכר מוחמד בן סאהל), מקורות בדקדוק, חקירה: דר. עבדול-חוסיין אל-פתלי, קרן אל-רסלה, 1985, כרך 2, עמ' 120.
- ³ ראה: Brockelmann. P. 300.
- פילוסופיה של שפות שמיות, עמ' 86; חמה אל-הוואי, 1/208; ברגשטראסר, הפיתוח הדקדוקי של השפה הערבית, תרגם: רמזאן עבד אל-טואב, קהיר, 1982, עמ' 41.
- ⁴ גאבר (מוחמד עבדאללה), כינויים בשפה הערבית, דאר אל מערף, קהיר, 1980, עמ' 29.
- ⁵ תורת הלשון השמית, ברגשטראסר, עמ' 76.
- ⁶ ראה: ספיגת מכה, 1/473; חמה אל-הוואי, 1/207.
- ⁷ ראה: ספר סיבואיה 2/6, 351.
- ⁸ أنظر: حمّٰٓٔ אל-הוואי מאת אל-סויותי, 1/352; ללגום מכות, 1/473; ויאנה אלדני באותיות משמעויות, 1/118.
- ⁹ האקדמיה ללשון ערבית, גיליון 22/60.
- ¹⁰ בכר (סיד יעקב), עיונים בפילולוגיה ערבית, ביירות, 1969, עמ' 41-40; אבן יעיש, שר אל-מופסאל, עולם הספרים, ביירות, (ד' ט), 3/ עמ' 101-100.
- ¹¹ אירישב מכות, לאבי חייאן, 1/473.
- ¹² חמה אל-הוואי, 1/208.
- ¹³ חסנין (סאלה אלדין סאלח), על שפות שמיות, קהיר, (ד.ט.), עמ' 61.
- ¹⁴ C. Brockelmann, Grundriss, p 301.
- תורת ההגה והצורות, עמ' 91.
- ¹⁵ C. Brockelmann, Grundriss, p 300.
- ¹⁶ עבדול מג'יד (מוחמד באהר), בין ערבית לניבים שלה ועברית, קהיר, 1981, עמ' 91.
- C. Brockelmann, Grundriss, p 300.
- ¹⁷ C. Brockelmann, Grundriss, p 300.
- תורת ההגה והצורות, עמ' 120.
- ¹⁸ P. Jouon, Grammire Del Hebreu BibliQue, Rome 1965, P,90.
- S. Moscati, An Introduction to the Comparative Grammar, of the Semitic Languages by s. Moscati. Third printing wies-baden 1980. p, 102.
- W. Gesenis, Hebrew Grammar, Second Edition Oxford, 1990, p. 106.
- ¹⁹ P. Jouon, Grammire, p. 90.
- תורת ההגה והצורות, עמ' 92.
- ²⁰ במקורות השפה הערבית, עמ' 118-119.
- ²¹ בראשית 3/19. ושתי הנקודות מעל האלף נקראות וקף קטן ממין סימן פסיק.
- ראה: עבד אל ראוף (מוחמד עוני), דקדוק עברי, קהיר, 1971, עמ' 35.
- ²² במקורות השפה העברית עמ' 11.
- P. Jouon, Grammire, p. 90
- ²³ P. Jouon, Grammire, p. 90 בין ערבית לניבים ובין עברית עמ' 90. Gesenius Hebrew Grammar, Oxford, 1959, edition2, p. 90. ראה גם:

- ²⁴ קרי - קתיב"בברית הישנה יש מילים שנכתבות בצורה שונה ממה שהן נקראות, וחוקרי המסורה שמרו את אותיות המילים הללו ללא שינוי בליבת הטקסט, וזה מה שבא לידי ביטוי בחוברת (צורת הכתיבה). אבל הם הזיזו אותם בטקסט עצמו עם קרי (צורת קריאה) והוכיחו בשוליים אותיות נוסחת הקריאה ללא התנועות שלה. תראה: במקורות השפה העברית, עמ' 115. איוב 1/10 - אוניברסיטה 22/7 - נחמיה 9/6.
- תראה: קונקורדנציה לתנ"ך, ד"ר שלמה מאנדלקין, מהדורה תשיעית ירושלים ותל - אביב תשל"ה, עמ'. 1261.
- ²⁵ שמואל א' 18/24. P.Jouon, Grammire, p.90. קונקורדנציה לתנ"ך, עמ'. 1262.
- Gesenius Hebrew, p. 106.
- ²⁶ ברוקלמן, עמ' 86.
- ²⁷ תורת המשפט של שפות רעילות, עמ' 84-118.
- S. Moscati, An Introduction to the Compative Grammar, of the Semitic Languages by s. Moscati. Third printing wies-baden 1980. P. 139.
- ²⁸ W. Wright, lectures on the Camparative grammar of the semitic Languages Cambridge, 1890, p. 171.
- ²⁹ עבד אל-תואב (רמדאן), התפתחות לשונית, גילווייה, סיבותיה וחוקיה, קהיר, 1981, עמ' 68-69. Moscati, An Introduction, p.165
- תורת המשפט של שפות שמיות, עמ' 84 ו-118; בשפות שמיות השוואתיות, עמ' 70.
- ³⁰ פיתוח דקדוק, עמ' 77.
- ³¹ Moscati, An Introduction, P 137.
- תורת ההגה והצורות, עמ' 120,122.
- Robins Daval, Iraite de Grammair syriaoue Amsterdam philopress, 1989, p. 165.
- לקראת שפות שמיות השוואתיות, עמ' 70.
- ³² Moscati, An Introduction, P 137. Robins Daval, p165.
- תורת ההגה והצורות, עמ' 120,122.
- בשפות שמיות השוואתיות, עמ' 70; בין ערבית ודיאלקטיה ועברית, עמ' 95-96.
- ³³ Gesenius Hebrew Grammar, p. 119.
- ³⁴ טקסטים משפות שמיות, עמ' 155; מבוא לבלשנות, עמ' 278.
- ³⁵ טקסטים משפות שמיות, עמ' 155; מבוא לבלשנות, עמ' 278.
- ³⁶ Moscati, p. 137. Gesenius, p. 117. 120,122. תורת ההגה והצורות, עמ' 70.
- פילולוגיה של שפות שמיות, עמ' 118; לקראת שפות שמיות השוואתיות, עמ' 70.
- ³⁷ בין ערבית ודיאלקטיה ועברית, עמ' 95. Gesenius, p. 119.
- ³⁸ אל-למה, עמ' 188. Gesenius, p. 121.
- ³⁹ בראשית 12/3.
- ⁴⁰ בראשית: 23/21.
- ⁴¹ שמואל ב': 26/2.
- ⁴² מלאכי: 14/2.
- ⁴³ תהילים: 56/9. Gesenius, p. 121.
- ⁴⁴ ספר סיבואיה, 4/434; מבוא לבלשנות, 46/53.
- ⁴⁵ אלאנסרי (אבו עבדאללה ג'מאל אלדין), הסבר על שורשי הזהב בהכרת דברי הערבים, קהיר, (ד.ט.), עמ' 134.
- ⁴⁶ אלמליכי (אבן אל-האג'ב אל-נהווי), אל-קפיה פי דקדוק, ביירות, דאר אל-כותוב אל-אילמיה, (ד.ת.), 2/10.
- Gesenius, p. 109.
- ⁴⁷ זידן (ג'רג'י), פילוסופיה לשונית, פרשנות: דר. מוראד כאמלי, קומה 2, קהיר, (ד.ט.), עמ' 118.
- ⁴⁸ מקור קודם, עמ' 116.
- ⁴⁹ Moscati, An Introduction, P. 106. Brockelmann, Grundriss, p.309-310.
- ⁵⁰ Moscati, An Introduction, P. 106. תורת המשפט של השפות השמיות, עמ' 87.
- ⁵¹ הסבר המפרק, 3/92; ספרו של סיבאווייה, 2/6.
- ⁵² Moscati, An Introduction, P. 106. תורת המשפט של השפות השמיות, עמ' 87.
- ⁵³ Gesenius, p. 109.

- ⁵⁴. דקדוק עברי, עמ' 112.
- ⁵⁵. Gesenius, p. 512. דקדוק עברי, עמ' 111.
- ⁵⁶. בראשית 12/27; מלכים ראשונים 18/44. קונקורדנציה לתנ"ך, עמ' 238. Gesenius, p. 156.
- ⁵⁷. Moscati, An Introduction, P. 106. תורת המשפט של השפות השמיות, עמ' 87.
- ⁵⁸. התפתחות דקדוקית, עמ' 79; תורת המשפט של השפות השמיות, עמ' 87.
- ⁵⁹. Moscati, An Introduction, P. 106. תורת המשפט של השפות השמיות, עמ' 87.
- ⁶⁰. Brockelmann, Grundriss, p.309. Gesenius, p. 254- 509. תורת ההגה והצורות, עמ' 96.
- ⁶¹. Mayer Lambert, Traite De Grammaire Syriacque Amsterdam philopress, 1989, p.178.
- ⁶². Gesenius, p. 255. 183. במקורות השפה העברית עמ' 183.
- ⁶³. קונקורדנציה לתנ"ך, עמ' 32.
- ⁶⁴. קונקורדנציה לתנ"ך, עמ' 402. Jouon, Grammire, p. 258.
- ⁶⁵. Gesenius, p. 284.
- ⁶⁶. Jouon, Grammire, p. 230. בכללי הנשגב עמ' 34.
- ⁶⁷. Jouon, Grammire, p. 233.

מקורות והפניות:

הקוראן הקדוש

- אנדלוסי (אבי חייאן), "התענגות על מכות מליסאן אל-ערב", תחקיר: ד"ר. מוסטפא אחמד אל-נאמאס, קומה 1, 1987.
- ברוקלמן (קארל), תורת המשפט של שפות שמיות, תורגם על ידי רמדאן עבד אל-טואב, אוניברסיטת ריאד, ריאד, 1977.
- ברגשטראסר, הפיתוח הדקדוקי של השפה הערבית, תרגם: רמדאן עבד אל-טואב, קהיר, 1982.
- בכר (מר יעקב), עיונים בפילולוגיה ערבית, ביירות, 1969, עמ' 40-41; אבן יעיש, שרה אל-מופסאל, עולם הספרים, ביירות, (ד. ט).
- אל-בגדאדי (אבו בכר מוחמד בן סאהל), מקורות הדקדוק, חקירה: ד"ר. עבדול-חסיין אל-פתלי, קרן אל-רסלה, 1985.
- עבד אל-תואב (רמדאן), ההתפתחות הלשונית, ביטוייה, הגורמים לה וחוקיה, קהיר, 1981.
- עבד אל-ראוף (מוחמד עוני), הדקדוק של השפה העברית, קהיר, 1971.
- עבד אל-מג'יד (מוחמד באהר), בין ערבית לניבים ועברית, קהיר, 1981.
- חסנין (סאלח אלדין סאלח), בשפות שמיות, קהיר, (ד. ט).
- גאבר (מוחמד עבדאללה), כינויים בשפה הערבית, דאר אל מערף, קהיר, 1980.
- אל-סויותי (ג'לאל אלדין), חמה אל-הוואי, חקירה: ד"ר. עבד אל-על סאלם מקרם, בית המחקר של כוויית, כוויית, (ד. ט).

מקורות והפניות בעברית:

- תנ"ך: תורה, נביאים, כתובים.
- שטיינברג (יהושע), מלון התנ"ך, הוצאת "יזרעאל" תל-אביב, 1977.

- תורת ההגה והצורות, יהושוע בלאו מהדורה שלישית, הנצאת רקיבוץ המאוחד, שלישית- תשל"ט.
- קונקורדנציה לתנ"ך, ד"ר שלמה מאנדלקין, מהדורה תשיעית ירושלים ותל – אביב תשל"ה.

מקורות באנגלית:

- C. Brockelmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der Semischen Sprache, Bd, I, Berlin, 1908.
- S .Moscati, An Introduction to the Compative Grammar, of the Semitic Languages by s. Moscati. Third printing wies-baden 1980.
- W. Gesenis, Hebrew Grammar, Second Edition Oxford, 1990.
- P. Jouon, Grammaire Del Hebren BibliQue, Rome 1965.
- Robinso Daval, Iraite de Grammair syriaoue Amsterdam philopress, 1989.
- W.Wright, lectures on the Camparative grammar of the semitic Languages Cambridge, 1890.